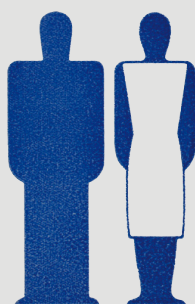

Isotype

De moderne
mensch
ontstaat

Inleiding

De Eerste Wereldoorlog maakte in veel Europese landen een einde aan de ouderwetse klassenmaatschappij. Drie autoritaire keizerrijken (Duitsland, Rusland, Oostenrijk-Hongarije) verdwenen. Tussen 1918 en 1923 kregen miljoenen Europeanen stemrecht. Dat riep actie op bij de Oostenrijker Otto Neurath. Hij was een breed geschoolde intellectueel: filosofie, wiskunde, sociologie, logica. Hij bracht veel tijd door met discussies met vakgenoten over filosofische kwesties, zoals de grondslag van wetenschappelijke kennis. Of het vermogen om de werkelijkheid met taal te beschrijven. Maar hij keek ook nieuwsgierig om zich heen en zag hoe talloze landgenoten amper konden lezen en schrijven, maar wel stemrecht hadden. Hij besloot zich in te zetten om laaggeletterden te bereiken met duidelijke beleidsinformatie, die hen zou helpen om hun stemrecht en hun staatsburgerschap vorm te geven.

Hij verzoonde daarvoor de methode van de beeldstatistiek: het verbeelden van dorre cijfers en saaie woorden in sprekende, mooi vormgegeven grafieken. Een soort symbolentaal, waarbij een symbool stond voor een standaard aantal objecten. De methode werd internationaal bekend als 'isotype' (International System of Typographic Picture Education). In Nederland was een tijdlang de term 'sociologische grafiek' in omloop.

Neurath had in het begin de tijd mee. Hij werkte in 'het rode Wenen'. Wenen was tussen 1919 en 1934 de eerste wereldstad met een sociaal-democratisch bestuur. Dat stadsbestuur investeerde veel in volkswoningbouw, in onderwijs en in sociale ontwikkeling. Er is een hele school van begaafde wetenschappers verbonden met het optimistische klimaat uit die jaren. 'Het rode Wenen' werd bruusk beëindigd met een staatsgreep, in 1938 gevolgd door de Duitse annexatie van Oostenrijk. De nazi's hebben veel bijgedragen aan de internationale verspreiding van de isotypen door de makers ervan op de vlucht te jagen, samen met verwante bewegingen als de 'Wiener Kreis' (wetenschapsfilosofen) en Bauhaus (vormgevers en architecten). Een flink deel van de ballingen kwam in de Verenigde Staten terecht, waar ze een enorme invloed kregen op alle mogelijke culturele uitingen. Neurath zelf werkte veel met Gerd Arntz samen, een Duitse vormgever.

Neurath sloeg korte tijd en dwaalweg in: hij kwam in het stalinistische Moskou terecht. Hij corrigeerde zichzelf door in 1934 naar Den Haag te verhuizen. Nederland heeft een prominente en originele rol gespeeld in de beeldstatistiek. Maar als joodse marxist was hij ook in Den Haag niet veilig. Hij ontsnapte op het nippertje naar Engeland. Waar hij onmiddellijk de gevangenis in ging: sinds de annexatie van Oostenrijk was hij immers Duits onderdaan. Het duurde een jaar voor hij werd vrijgelaten en weer aan het werk ging. Zijn laatste jaren zijn sterk verbonden met de voorbereiding van de naoorlogse Britse verzorgingsstaat.

Neurath overleed in 1945. Zijn werk werd voortgezet, maar minder politiek en minder scherp. Een goed voorbeeld is de enorme hoeveelheid Nederlandse beeldstatistiek van na 1945. Neurath's vormgever Gerd Arntz was na zijn vlucht in 1940 in Nederland achtergebleven en bleef tot in de jaren zeventig beeldstatistieken maken. De vormgeving was volkomen klassiek, maar het politieke engagement was er uit. Het werd gemaakt voor 'neutrale' opdrachtgevers, zoals het CBS, de kamer van koophandel en verschillende bedrijven.

In Engeland waaierte de isotypen uit, van kinderboekillustraties tot gezondheidsvoorlichting in West-Afrika. In 1971 werd het Isotype Instituut opgeheven. Toen al was duidelijk dat het als wegbereider gefunctioneerd had voor infographics in de kranten, voor pictogrammen in het straatbeeld en uiteindelijk ook voor emoticons op de beeldschermen van de mobieltjes. Bijna een eeuw na het begin in Wenen, verschijnen er nog steeds boeken over deze episode. Hoe kan het dat elke nieuwe generatie weer opnieuw geboeid raakt door die oude figuren?

In de eerste plaats zal dat te maken hebben met de mensen. Neurath en de

In deze tentoonstelling laten we werk zien rondom vier thema's:

- Het emancipatiemotief, de verbinding van isotype met de toenmalige arbeidersklasse
- De eenvoud en plausibiliteit van de verbanden die in de isotypen worden vastgelegd
- De internationale zijpaden, waaronder de Verenigde Staten, Israël en de dwaalweg naar de Sovjet-Unie
- Invloed in Nederland vanaf 1945
- De sporen van isotype in de latere vormgeving.

1925-1934	Begin in het 'Rode Wenen': educatief offensief voor arbeidersklasse
1931-1934	Intermezzo in Sovjet-Unie: verwording tot propaganda
1936-1940	Intermezzo in Nederland, grondslag voor niet-politiek gebruik
1939	Hoofdwerk 'Modern Man in the Making' verschijnt
1940-1945	Mee-tekenen aan de naoorlogse Britse verzorgingsstaat
1945	Dood van 'founding father' Neurath, einde aan strijd over vormvastheid
1945-1960	Late isotypen integreren met 'mainstraim' van info graphics en vormgeving
1971	Einde instituut. Sindsdien bronnenverzameling gaande

zijn leefden in een krankzinnige tijd. Ze waren voortdurend op de vlucht en slaagden er in om steeds weer opnieuw te beginnen.

In de tweede plaats durfden ze grotere verbanden in beeld te brengen.

Tegenwoordig hebben we een miljoen keer meer informatie onder handbereik. Maar het overzicht is weg, we worstelen permanent met details. Daarom zijn die heldere samenhangen van toen zo interessant.

En tenslotte zijn die isotypen ook gewoon een feest voor het oog. Het is als met een echt goed boek. Dat veroudert niet snel.

Ook verscheen veel sociaal beleid op de kaart. Er werd eindelijk werk gemaakt van volkshuisvesting en krotopruijing.

Ook cultureel was 1918 een harde breuk. De oude, pronkzuchtige cultuur van voor 1914, had alle geloofwaardigheid verloren. De afrekening met de oude vormen was totaal. Op een foto van voor 1914 staan de mannen er nog op met knevels, hoeden en pandjesjassen. Die zijn na 1918 helemaal verdwenen. Het colbertje breekt door, om niet meer te verdwijnen. Het functionalisme in de architectuur begint met een opmars die tot vandaag voortduurt: licht, lucht en ruimte in plaats van ornamentiek.

Dat op de Eerste Wereldoorlog na korte tijd een nog gruwelijker Tweede Wereldoorlog zou volgen, was in het begin van de jaren twintig nog niet te bevroeden. Toen heerste er in grote delen van Europa een ambitie om het nu echt bete te gaan doen. Het onvriendelijke woord 'massamaatschappij' werd wel gebruikt: de wereld was voortaan niet meer van een selectie van adel en vermogenden, maar van iedereen. Maar dan moest 'iedereen' wel in staat zijn mee te doen: er moest geschoold en gecommuniceerd worden. Er braken een paar gouden jaren aan voor het onderwijs en voor de kunsten. Betere opleidingen, inspirerende gebouwen en moderne leermiddelen. Goede politieke en economische informatie voor de nog laaggeletterde arbeidersklasse van Wenen hoorde daarbij.

Otto Neurath had een dubbele carrière. In zijn wetenschappelijke werk was hij een scherpshijper die aan zeer nauwkeurige formuleringen hechtte. Hij merkte dat hij daar veel weerstand mee opriep. Daarom moest het in zijn 'bijbaan' als didacticus anders. Niet met woorden, maar met beeld. Zoals hij samenvatte: 'Woorden verdelen, beelden verbinden'.

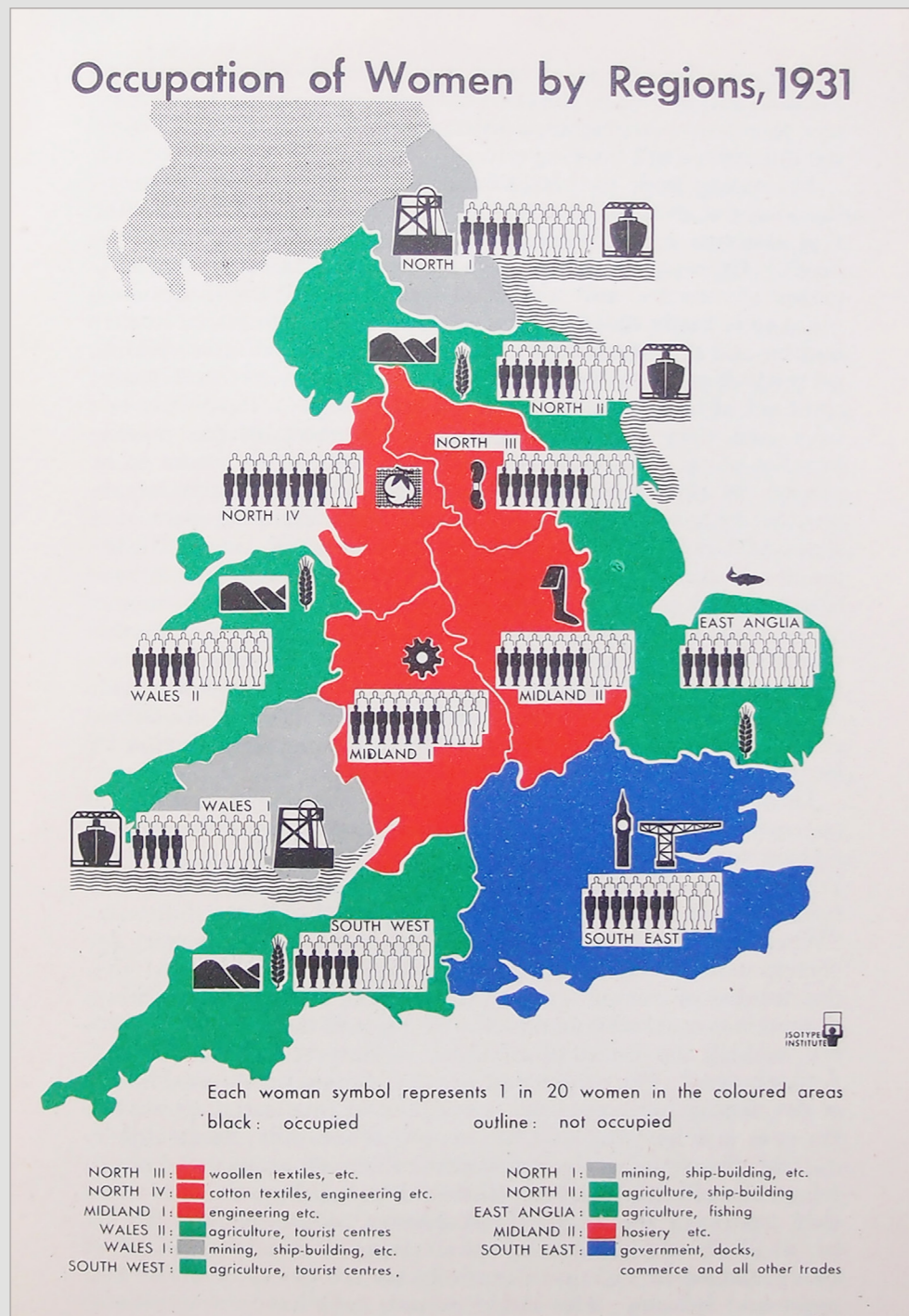
Hij stelde vast dat infographics en grafische verbeeldingen al oeroud zijn. Je kunt de grottekeningen uit de prehistorie en de hiërogliefen uit het oude Egypte ook als infographics zien. En in de 19de eeuw werd al volop gezocht naar manieren om informatie effectief over te dragen. Maar Neurath was geen kunstenaar. Hij was een betawetenschapper die cijfers en cijfermatige inzichten wilde overdragen. Wil je als Weense arbeider je nieuw verworven stemrecht goed kunnen uitoefenen, dan moest je greep hebben op geld, beleid, getallen, investeringen, verhoudingen. Neurath wilde standaarden afspreken. Eén figuur van een mannetje met de handen in de zak staat voor 10.000 werklozen. 40.000 werklozen beeldt je af niet met een vier keer zo grote figuur – dat 'pakt' het menselijk oog niet – maar met vier figuurtjes. Zo'n werkwijze dwingt je ook om bij de hoofdlijnen te blijven. 44.000 werklozen is nog steeds vier figuurtjes. Uiteindelijk zijn er duizenden figuurtjes, 'isotypen' of icoontjes ontworpen. Een complete beeldtaal. Ook de thema's van de te presenteren informatie laten het politiek engagement uit de beginjaren zien. Je kunt er in terug zien wat Neurath vond dat laaggeschoolde arbeiders nodig hadden aan gefundeerde informatie en cijfermatige en historische inzichten om hun politieke rechten te laten gelden.

Die beeldtaal werd in de loop van de tijd wel steeds ingewikkelder. Dat hoort misschien wel bij een vruchtbaar programma: er komen steeds nieuwe

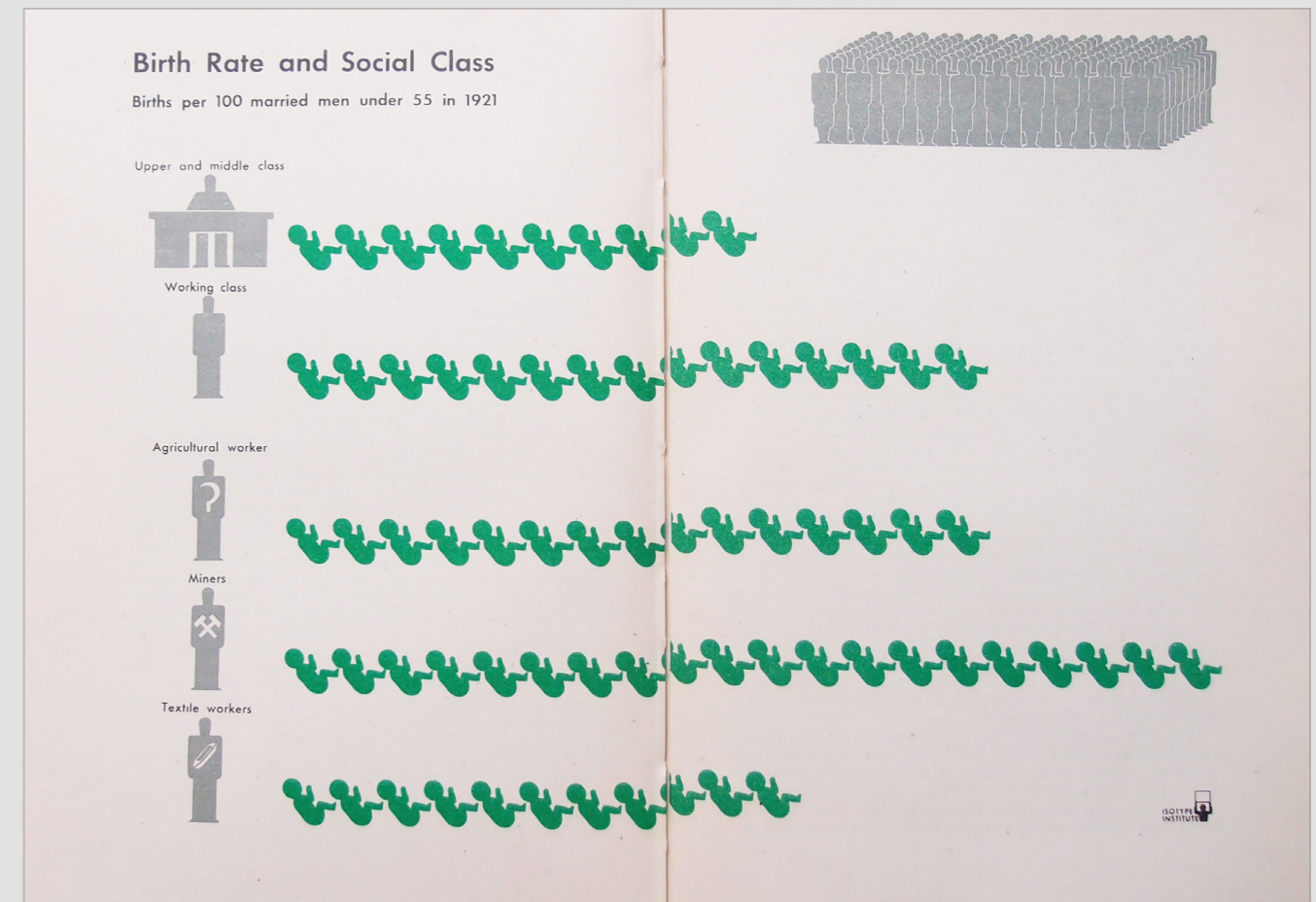
1. Emancipatie

vragen, er gaan zich steeds meer mensen mee bemoeien. De isotypen uit de Engelse tijd (1941-1945) waren niet meer in een enkele oogopslag te interpreteren. Het resultaat is dat juist de vroege isotypen – de jaren dertig – nog steeds verbluffen door hun helderheid en hun tijdloosheid. Ze gaan over het belang van goede instituties, over werkloosheid, over sterfte en levensverwachting, over migratie, over welvaarts-groei.

8

Twee informatiemotieven in één beeld. De kleur van de Engelse regio's geeft de dominante bedrijvigheid aan. En hoe meer zwarte figuurtjes, hoe groter het aandeel vrouwen in de werkende bevolking. Koploper was in 1931 de regio North IV: veel textielindustrie. Uit: 'Women and Work', 1945

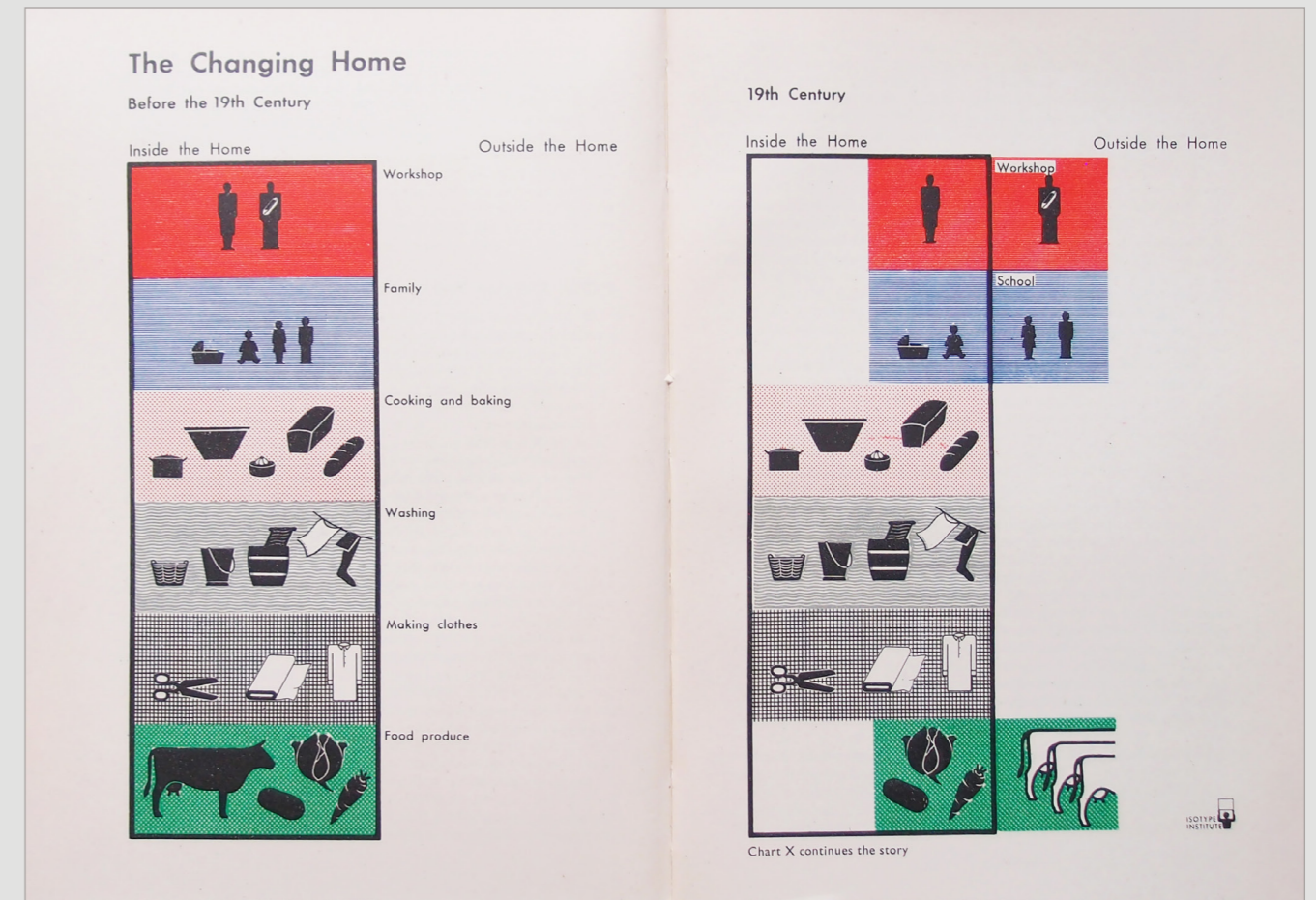
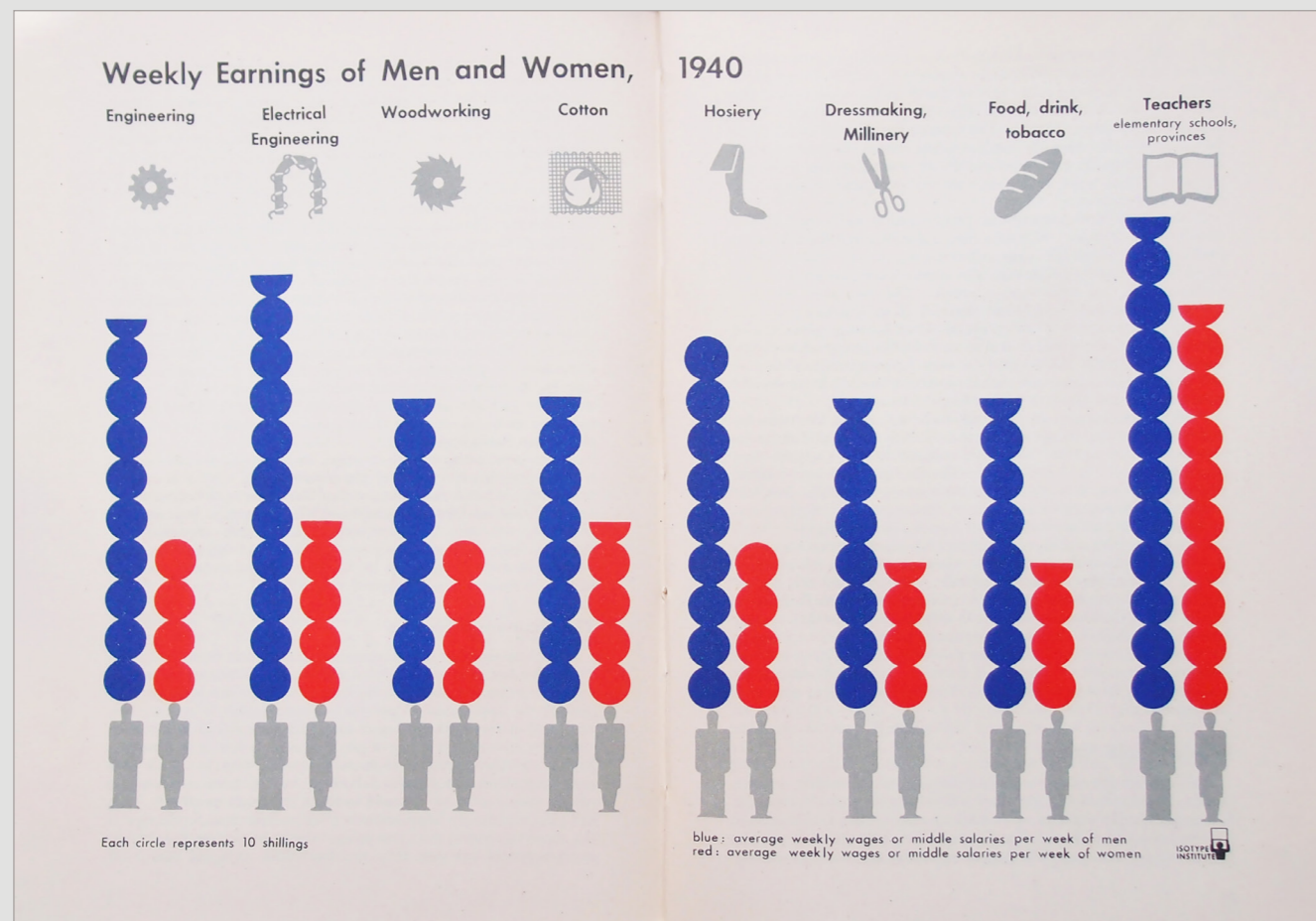
9

Een ouderwetse manier om de vruchtbaarheid weer te geven: aantal geboortes per 100 getrouwde mannen tot 55 jaar (tegenwoordig wordt de vruchtbaarheid weergegeven in aantal kinderen per vrouw, met het befaamde getal '2.1 kind per vrouw' als norm om een populatie op peil te houden). De laagste geboortecijfers werden in 1945 opgetekend in de middenklasse en in de textielindustrie, waar veel vrouwen werkten. Uit: 'Women and Work', 1945

1. Emancipatie

In 1940 was de inkomensongelijkheid tussen mannen en vrouwen al duidelijk. Behalve in het onderwijs verdient de vrouw de helft van wat een man verdient. Uit: 'Women and Work', 1945

10

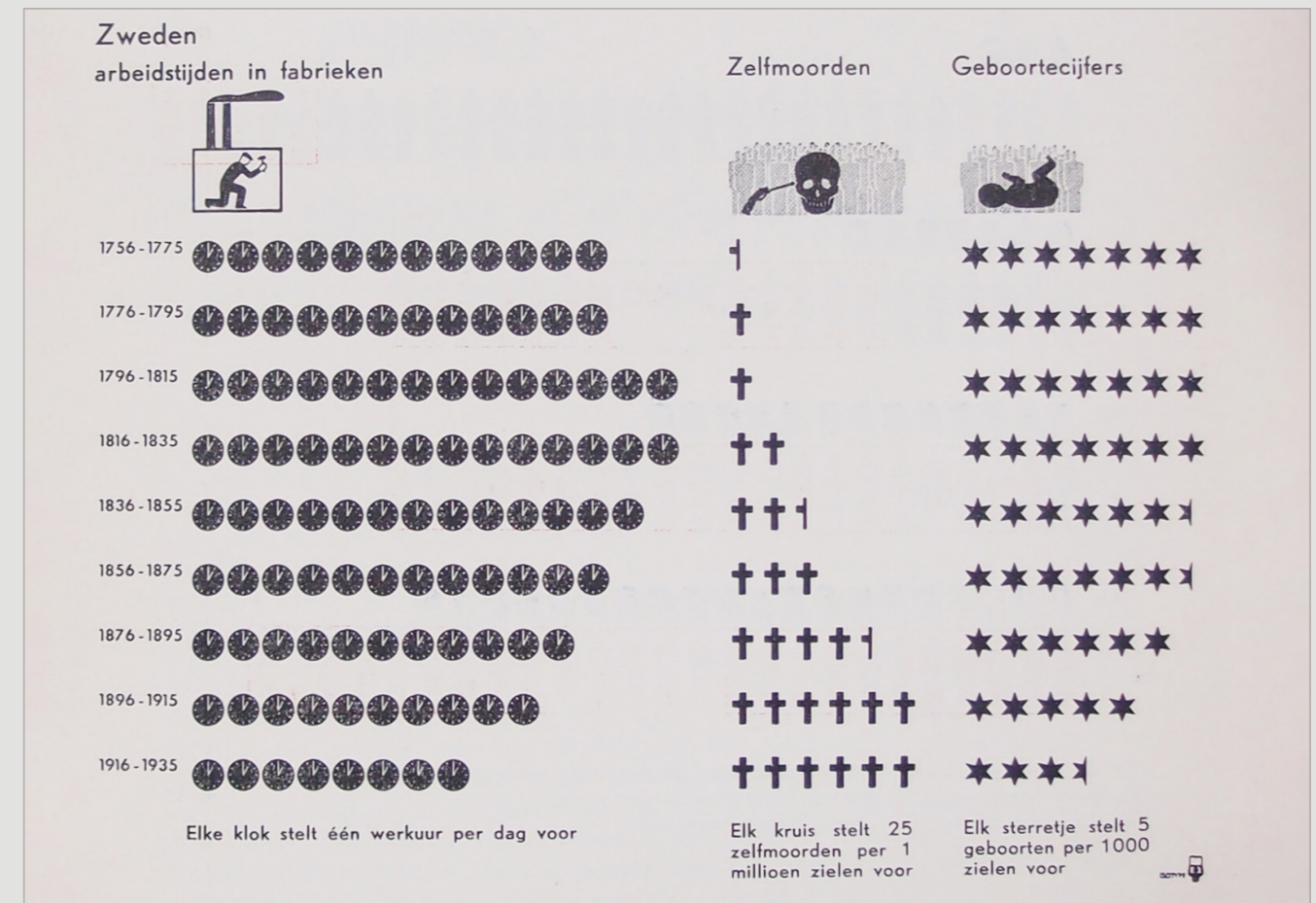
In vroeger eeuwen gebeurde alles onder het huiselijk dak: werkplaats, voedselproductie. In de 19de eeuw gingen eerst de werkplaats, de school en de beesten de deur uit, de groenten bleven nog in eigen beheer. In 1945 was de 'outsourcing' al gevorderd. De komst van machines – hier gesymboliseerd met een stofzuiger – zou het restant van de huishoudelijke taken - inclusief de zorg voor kinderen – het huis uit duwen. Uit: 'Women and Work', 1945

11

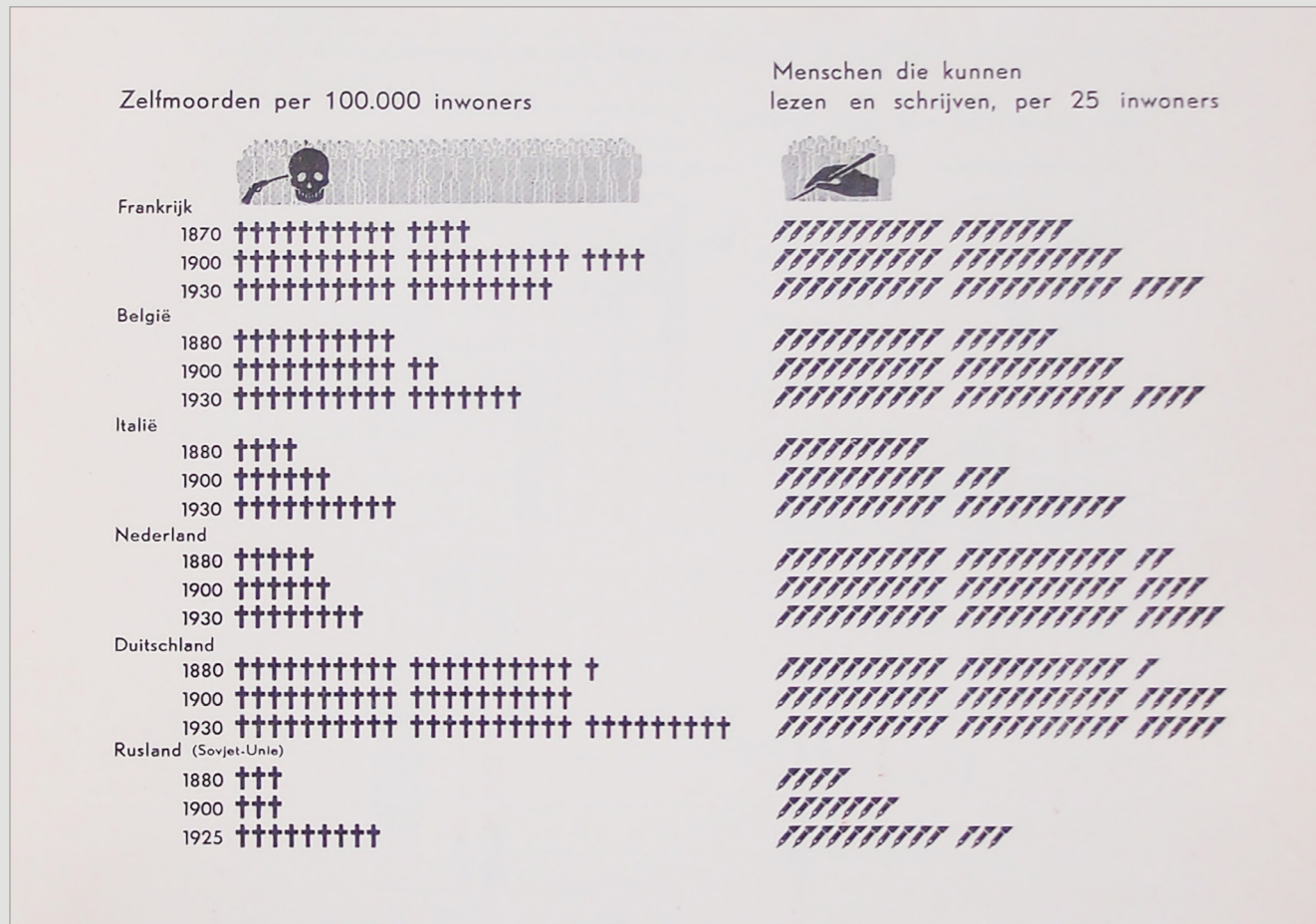
2 Samenhangen durven benoemen en uitdragen

De tijd tussen de beide wereldoorlogen was het laatste tijdperk van de 'universele geleerden', allround intellectuelen die gezaghebbend waren in de wiskunde, de filosofie, de sociologie, de natuurkunde of nog weer andere vakken. Een aantal van hen troffen elkaar in de 'Wiener Kreis', een stroming die gecommiteerd was aan een stevig feitenfundament onder elke redenering. Ze zouden nu geharnaste tegenstanders zijn van 'fakenews' een 'factfree'. Maar ze verdronken niet in de feiten. De isotypen zijn goede voorbeelden van soberheid: gebruik niet meer informatie dan je nodig hebt om geloofwaardig een verband te laten zien. De 'Wiener Kreis' is door de nazi's uit elkaar geslagen. Veel leden zijn in de Verenigde Staten terecht gekomen en hebben daar de wetenschapsbeoefening beïnvloed.

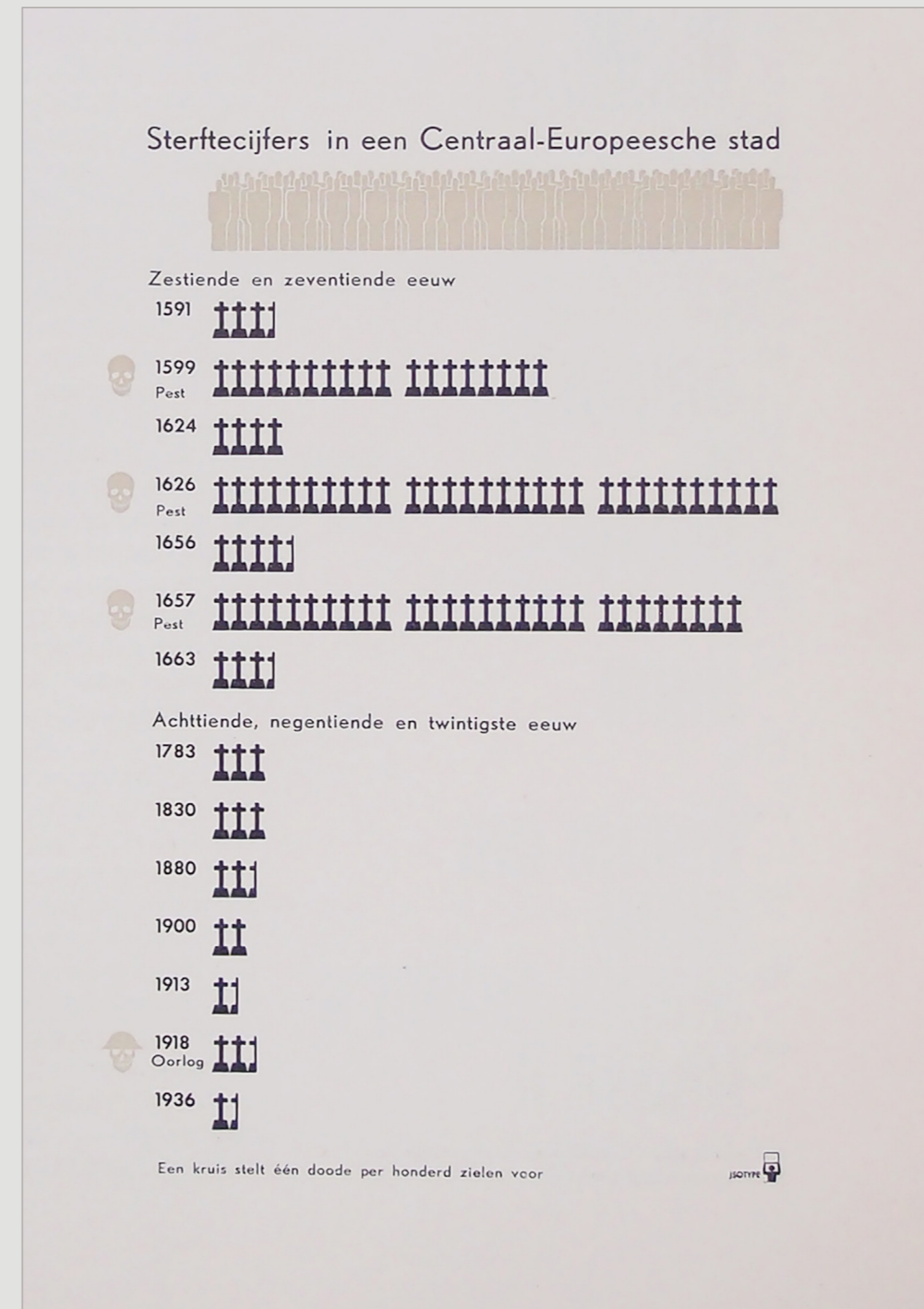
Het meest effectief is het werk van Neurath in Engeland geweest. Terwijl de bommen vielen en werkelijk alles op rantsoen was, studeerden de Engelsen midden in de oorlog uitvoerig op de naoorlogse toekomst. De Britse verzorgingsstaat met z'n sociale huisvesting, de stadsplanning, de ziekte- en werkloosheidsgelden en de nationale gezondheidsdienst, is tijdens de oorlog ontworpen. De publicaties waarmee draagvlak werd gecreëerd, waren aantrekkelijk gemaakt met veel foto's en isotypen.

Verband tussen het afnemend aantal arbeidsuren en een afnemend geboortecijfers enerzijds en een toenemend aantal zelfdodingen anderzijds. Hoe minder speelbal van lot en religie, hoe meer zelfreflectie en zelfweging van het eigen leven. Uit 'De Moderne Mensch Ontstaat'.

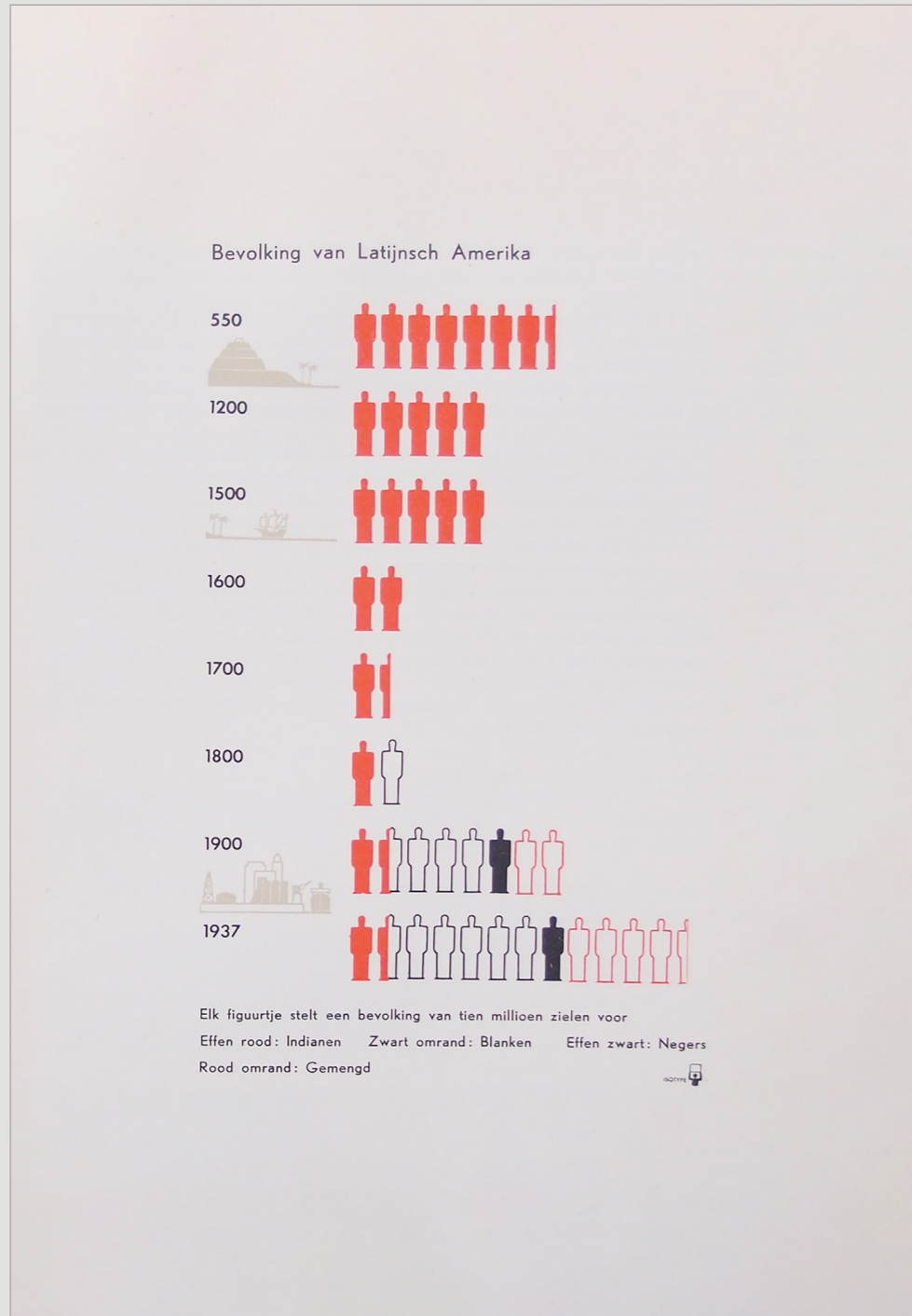

Een verband tussen het aantal zelfmoorden en het aantal mensen dat kan lezen en schrijven. Uit 'De Moderne Mensch Ontstaat'.

Een verbijsterende statistiek: zelfs de slachting van de Eerste Wereldoorlog valt in het niet bij de sterfte aan epidemieën. De angst voor de dood was eeuwenlang een vaste metgezel in het dagelijks leven. Uit 'De Moderne Mensch Ontstaat'.

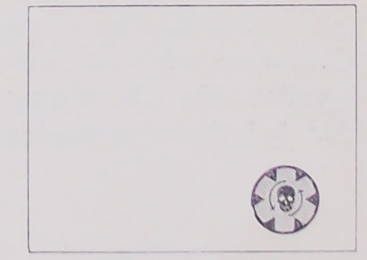
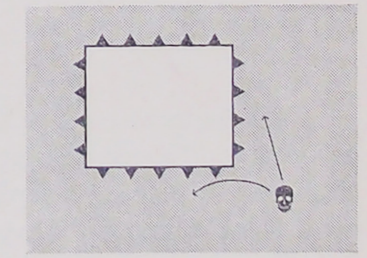
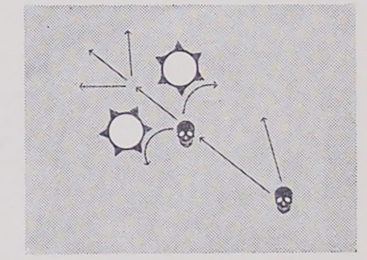
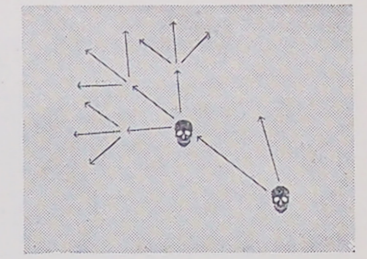
De tragedie van een continent: de inheemse bevolking verdwijnt bijna geheel na de komst van Europeanen. Uit: De Moderne Mensch Ontstaat.

De pest kwam uit het onbekende, verbreidde zich overal en verdween zonder dat iemand wist waarom. Dit angstaanjagende onbekende boezemde algemeen vrees in.

Plaatselijke slagboomen werden opgericht, maar zij waren niet erg doelmatig. Overheidspersonen in staat en stad deinsden er voor terug, de ziekte bij den naam te noemen, uit vrees, dat de handelsbelangen daaronder zouden lijden.

De toenemende macht der regeeringen maakte een doeltreffender organisatie mogelijk. Uitgestrekte politiecordons hielden de ziekte buiten West- en Centraal-Europa.

De internationale organisatie voor volksgezondheid van den Volkenbond beperkt de pest tot een betrekkelijk klein gebied in Azië. Bijna de geheele wereld is thans beschermd.

Hoe sterker de overheidsinstituties, hoe minder kans voor epidemieën. De figuur gaat over de pest. Wat gaan we straks vinden van het verband tussen instituties en corona? Uit: De Moderne Mensch Ontstaat.

3 De internationale zijpaden

Neurath begon zijn werk in de jaren 1920 in Wenen. Zijn uitvalsbasis was een klein 'Museum für Gesellschaft und Wirtschaft'. Het museum werd in de nazitijd zwaar beschadigd. Maar het bestaat in naam nog steeds, mede als eerbetoon aan Neurath. Het land dat de erfenis van Neurath het meest naar zich toegetrokken heeft, is Engeland. Daar heeft hij tussen 1941 en zijn dood in 1945 nog veel werk verzet en vanuit Engeland heeft zijn weduwe lange tijd het Isotype Instituut tot 1971 actief gehouden. De universiteit van Reading bij Londen heeft een permanent project, 'Isotype Revisited', met een gestage stroom aan researchpapers en symposia.

Nog tijdens het leven van Neurath zijn er zijpaden ingeslagen. Mensen elders in de wereld die soms met hem samenwerkten, soms alleen door hem geïnspireerd waren. Neurath was er niet altijd blij mee: de isotype was zijn geesteskind en hij kon maar moeilijk zijn hoge vormvereisten los laten. We zouden hem nu een 'controlfreak' noemen. Er zijn prachtige publicaties – waarschijnlijk buiten zijn medeweten – bekend uit China, Mexico en Tsjechië. Op deze plek vier zijpaden: Nederland, Sovjet-Unie, Verenigde Staten en Israël.

Zijpad: de Sovjet-Unie

Tussen 1931 en 1934 werkten Neurath en Arntz een aantal maanden in Moskou. Dat was een merkwaardige periode. De Sovjet-Unie was opgericht na de Russische revolutie van 1917. Tot enige jaren na die revolutie waren er nog emancipatoire accenten zichtbaar. Zo werd de nadruk gelegd op informatie voor en alfabetisering van de grotendeels laaggeletterde bevolking. In de jaren twintig bloeide in de Russische steden een culturele avant-garde, die dingen produceerde die tot op vandaag verbluffen, van kinderboekillustraties tot schilderijen en grafiek. Dat klimaat herkende Neurath. Maar het was in 1931 allang op z'n retour. Het stalinisme kreeg Rusland steeds meer in z'n greep. Stalin wilde isotypen niet gebruiken voor emancipatoire educatie, maar voor machtsvertoon en propaganda. De voornaamste isotypische productie uit deze jaren was 'De strijd voor vijf jaren in vier', het tirannieke doel om in vier jaar tijd de productie voor vijf jaar uit het land te persen.

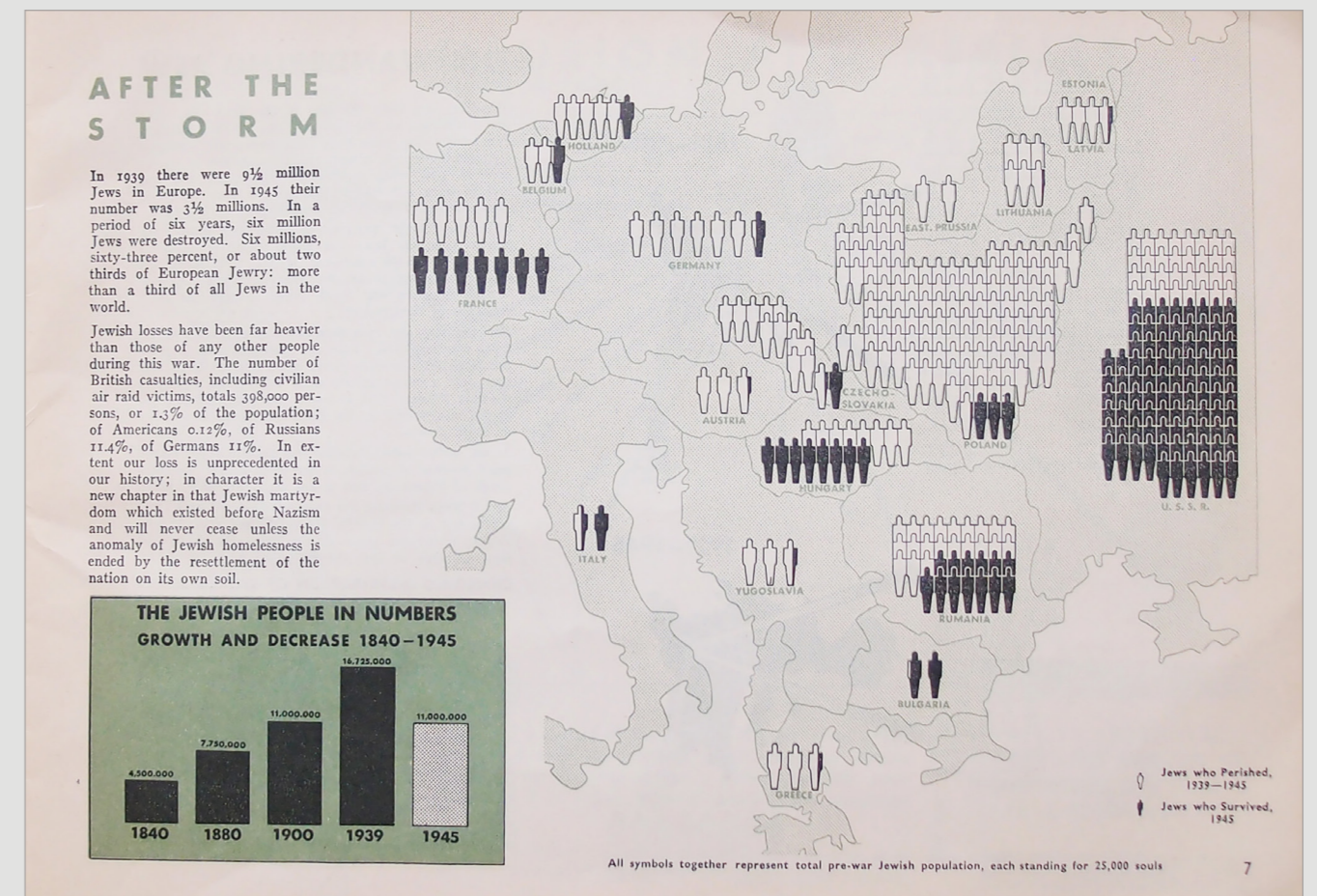
In 1934 trok Neurath zijn conclusies. Net op tijd, in Moskou begin de grote terreur tegen vermeende tegenstanders van Stalin en de isotypen zouden onderdeel zijn geworden van het totalitaire narratief. Neurath vertrok naar Nederland.

Zijpad: Verenigde Staten

Heel anders verliep het zijpad in de Verenigde Staten. Daar was in 1932 het presidentschap van Franklin Roosevelt begonnen. Roosevelt erfde een land dat door de economische crisis van 1929 aan de grond was geraakt, de Great Depression. Maar de crisis zat veel dieper. In het zuiden van de Verenigde Staten had van 1860 tot 1865 de burgeroorlog gewoed. En dat zuiden was nooit goed hersteld van de verwoesting. Het land was geroedeerd en ontbost, het watersysteem was ingestort, de familiestructuur was kapot, de raciale relaties waren en rechtstreeks verlengstuk van de slavernij. Roosevelt begon een vernieuwingsoperatie zonder weerga. Hij stuurde ingenieurs om dammen te bouwen en bosbouwers om erosie tegen te gaan, economen en bankiers om ondernemerschap op gang te brengen. Maar ook theatermakers om de verarmde bevolking te trainen in nieuwe expressiemethoden, schilders om het visuele vermogen te prikkelen en schrijvers om de atmosfeer vast te leggen. Vooral die culturele component is uniek. Stel je voor dat de rijksoverheid in Nederland bij grote sociale vraagstukken – de coronacrisis, de aardbevingen in Groningen, de krimp in Zuid-Limburg – kunstenaars opdracht geeft om stem en vorm te geven, de bewoners te trainen, competenties toe te voegen – het zou nog steeds een revolutionaire werkwijze zijn. De beeldtaal van de isotypen werd volop gebruikt in officiële rapporten. Soms weden werkloze ingenieurs ingezet om die illustraties te maken, het werden kleine projecten op zich. Neurath had z'n bedenkingen. Hij had strakke vormvereisten die niet goed pasten bij de vrijheid die de Amerikanen zich permitteerden. Maar ze maakten dankbaar gebruik van zijn inspiratie.

Zijpad Israël

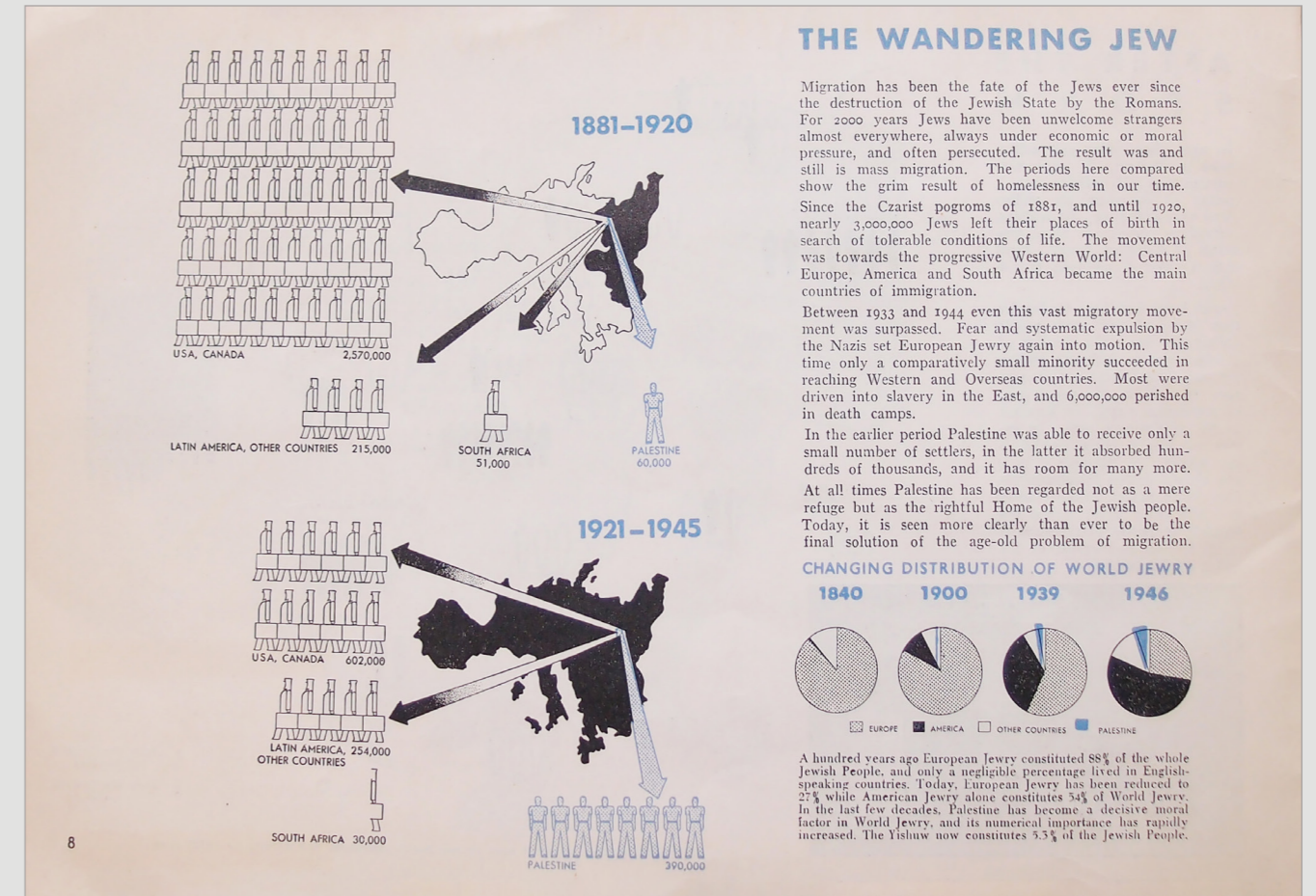
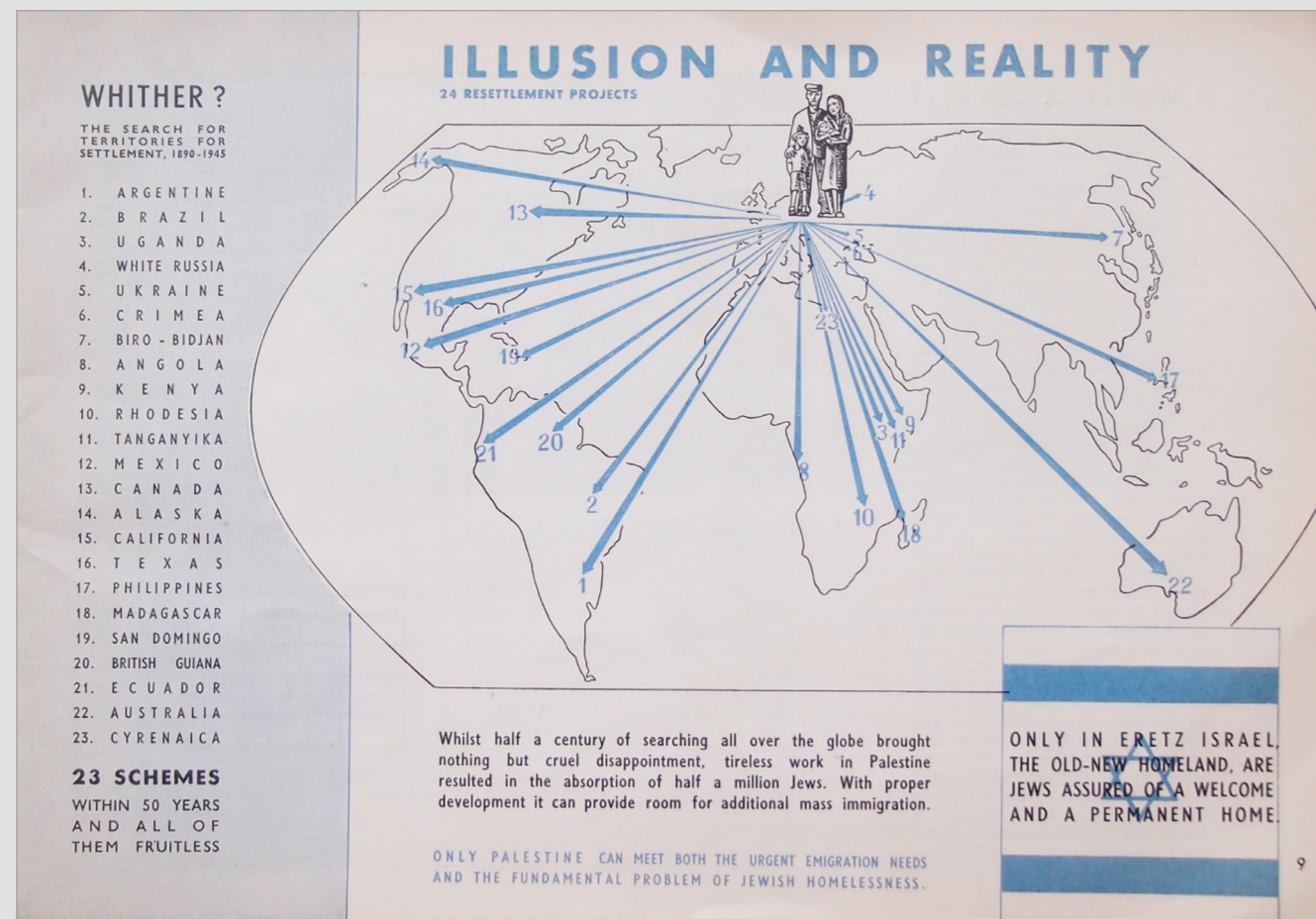
Een kort maar imponerend zijpad was dat van Otte Wallish. Wallish was opgeleid in Praag, in de jaren twintig een centrum van grafische kunsten. Daar maakte hij kennis met Bauhaus, de grote ontwerpschool uit die tijd. Hij voelde de tijdgeest goed aan en emigreerde als jood op tijd naar de 'Eretz Israël', zoals het joodse stuk van Palestina toen genoemd werd. Op dit stuk land werd in 1948 de staat Israël gesticht. Wallish voorzag die nieuwe staat van een huisstijl: onafhankelijkheidsverklaring, paspoort, bankbiljetten. Eerder, in 1938, publiceerde hij een beeldstatistisch overzicht van de staat in wording. Het boekje barst van het toekomstoptimisme, de opbouwenergie spat van de pagina's af. In 1947 kwam hij met een heruitgave. Maar deze andermaal energieke heruitgave opent met een statistische kaart, waarop de reusachtige verliezen van het Europese jodendom in de concentratiekampen tussen 1940 en 1945 worden verbeeld. Waaronder ongetwijfeld veel van zijn Praagse vrienden.

3. De internationale zijpaden

'Na de storm': Wallish brengt in 1947 vanuit Palestina de ravage onder het Europese jodendom in beeld. Terwijl hij het reusachtige drama in beeld bracht, moet hij ook al nagedacht hebben over het ontwerpen van de onafhankelijkheidsverklaring en de eerste bankbiljetten voor het nieuwe Israël, uit 1948. We slechts gissen naar de enormiteit van de emoties waaronder deze ontwerper in die jaren werkte.

Uit 'Eretz Israel', Wallish, 1947

De vlucht van de joden: tussen 1880 en 1920 vooral uit Rusland, naar de grote emigratielanden in Noord-Amerika. Van 1920 tot 1945: uit heel Europa en vooral naar Palestina. Uit "Eretz Israel", van Otte Wallish, 1947

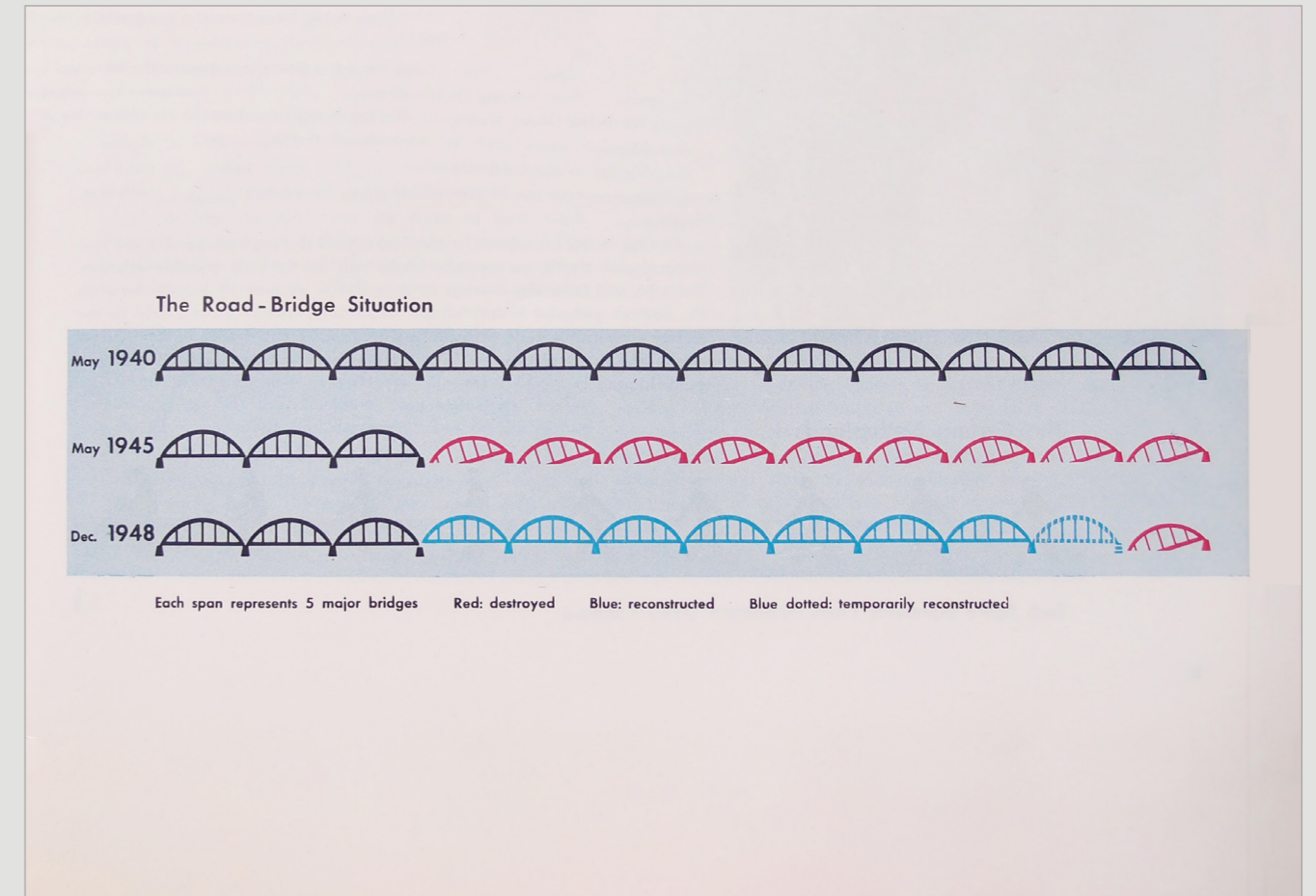
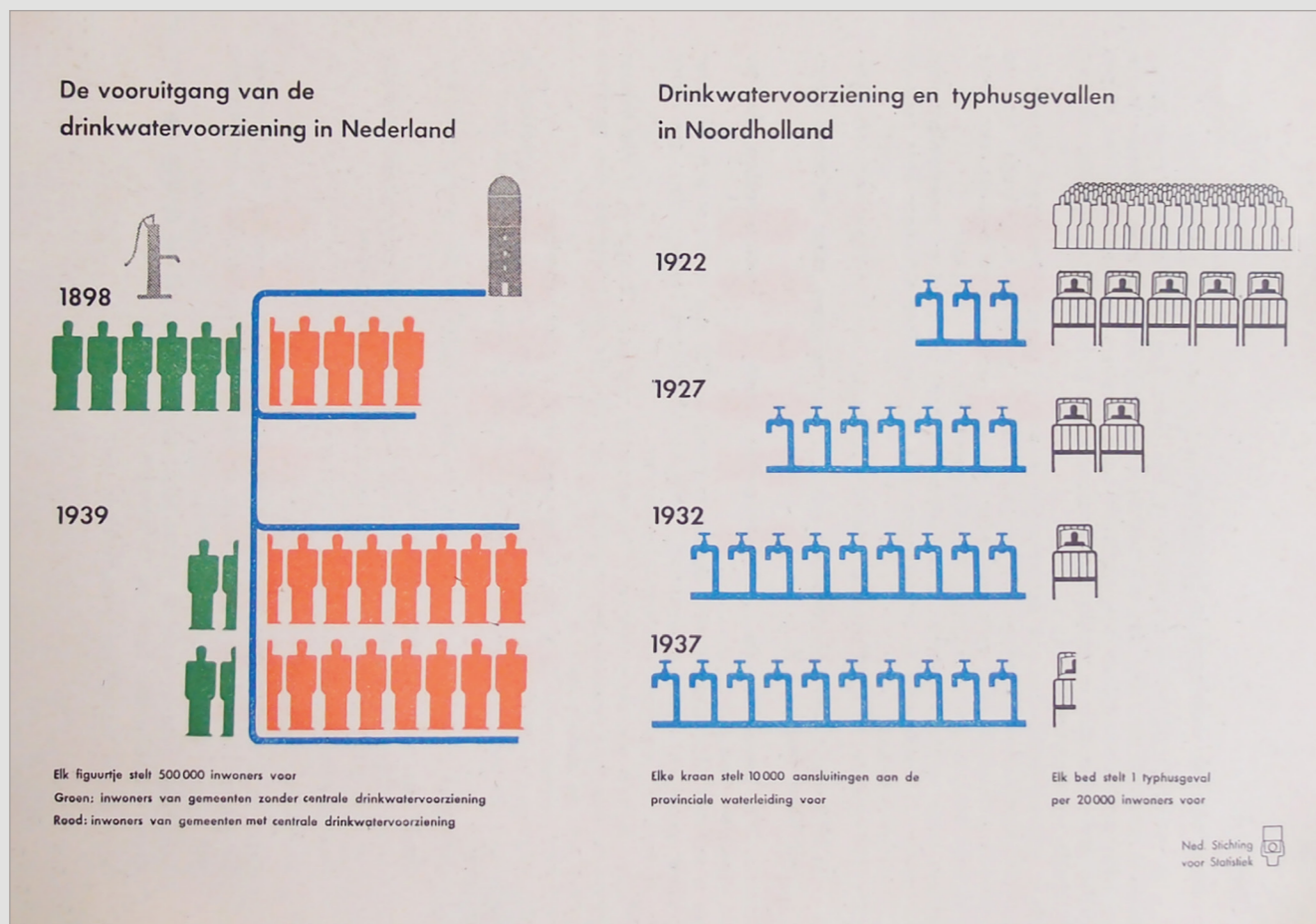
4 Nederland na 1945

In Nederland werd de betekenis van Neurath tijdens zijn verblijf van 1934 tot 1940 niet goed herkend. Hij kreeg opdrachten van een paar bedrijven en maakte met zijn vormgever Gerd Arntz mooie dingen, maar de productie bleef beperkt. Wel leverden Neurath en Arntz in deze tijd hun bekendste werk af: "Modern Man in the Making" uit 1939. Dat verscheen een jaar later in het Nederlands, onder de titel "de moderne mens ontstaat – een reportage van vreugde en vrees". Na de vlucht van Neurath in de meidagen van 1940 bleef Gerd Arntz in Nederland achter en ging op eigen houtje door. Dat werd een eigen, Hollandse lijn in de beeldstatistiek. Die lijn staat qua vorm dichtbij de oorspronkelijke isotypen, maar mist wel het engagement van Neuraths' werk. Arntz werkte voor 'neutrale' opdrachtgevers als het CBS, de kamer van koophandel en bedrijven.

De voorpagina van het boek Boeiende Statistiek uit 1940. Ook toen al zat de drukte in de Randstad.

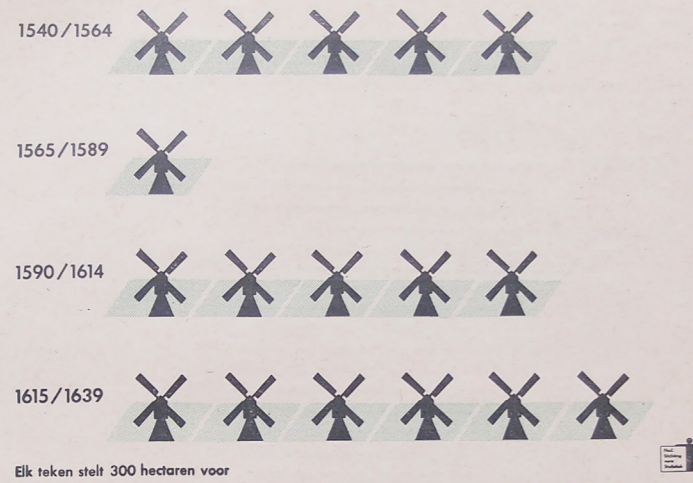
De maatregel met de grootste gezondheidswinst uit de geschiedenis:
 schoon water! Steeds meer mensen hebben toegang tot een goede
 drinkwatervoorziening via leidingen. Het aantal tyfusgevallen daalt snel. Uit:
 "Bont cijferbeeld van Nederland", 1943

De enorme oorlogsschade in beeld, en het snelle herstel. Wel soms met tijdelijke middelen (brug met onderbroken streep). Weinig dingen wennen zo snel als tijdelijkheid: sommige van deze noodbruggen bruggen hebben er tot in de jaren negentig gelegen.

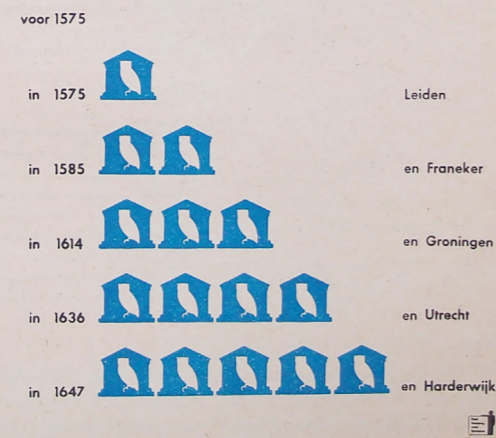
Vreedzame veroveringen

Gemiddeld per jaar drooggelegde hectaren in de Noordelijke Nederlanden

Figuur 47

Minerva's uil vliegt uit .... lang voor de schemering daalt
Aantal hogescholen in de Noordelijke Nederlanden

De Hollandse windmolen werd in de 17de eeuw bijna routinematig ingezet voor het droogleggen van land. Tot 1609 rustte er een patent op de molengang. Toen dat verdween en de techniek voor iedereen beschikbaar was, ging het hard. Gelijktijdig verschenen de hogescholen op het toneel.

5

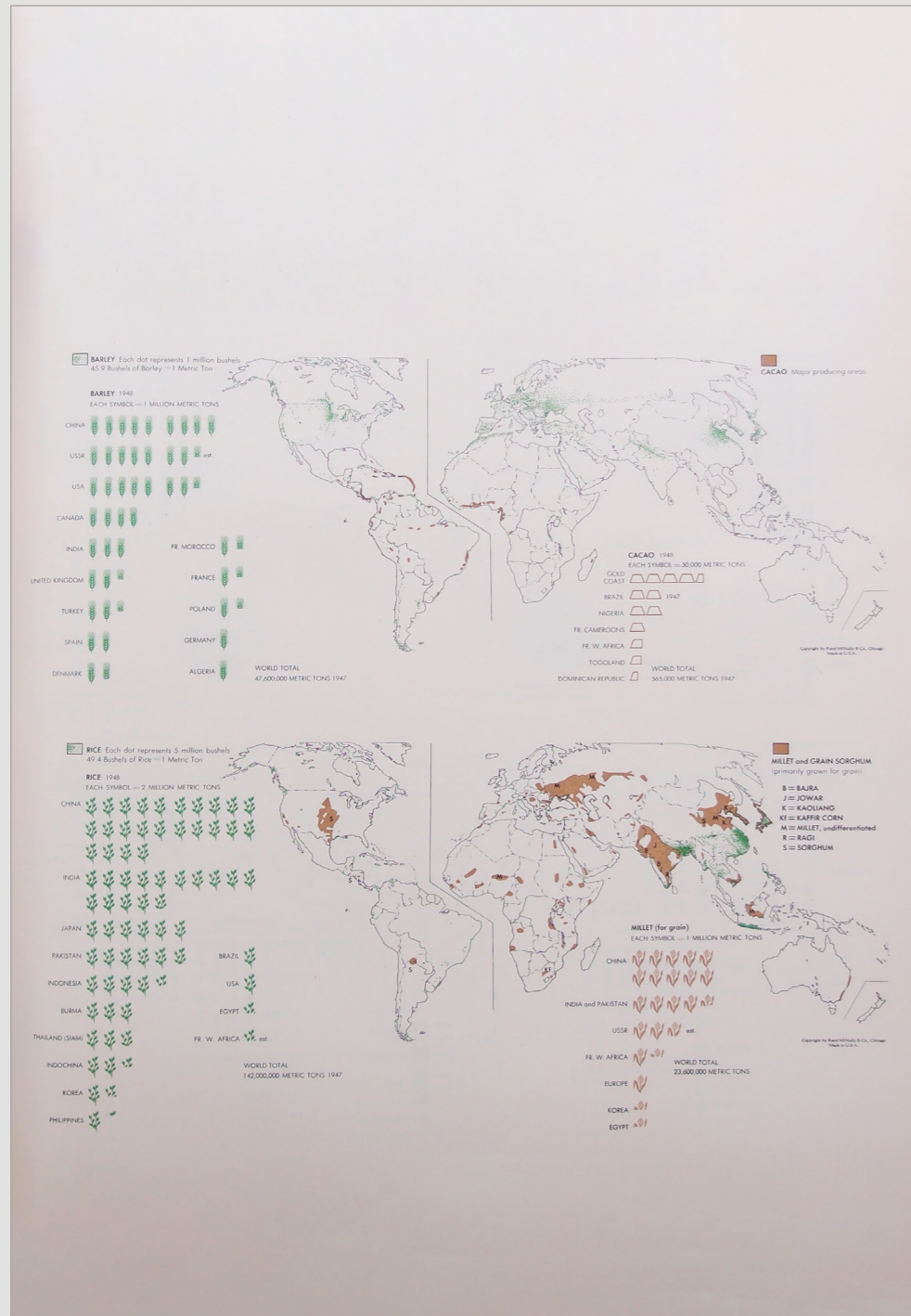
Isotype als vroege beeldcultuur en wegbereider van infographics, pictogrammen en emoticons

In 1971 werd het Isotype Instituut in Engeland opgeheven. Sindsdien verschijnen er overzichten en artikelen. Maar het einde was minder abrupt als het kale jaartal suggereert. Na de dood van Neurath ging het instituut kinderboeken illustreren, voorlichtingsbrochures maken, landkaarten en doorsneetekeningen. De oorspronkelijke doelstelling van isotype - harde, cijfermatige verbanden aanreiken die voor laaggeletterden overal ter wereld begrijpelijk zouden zijn – was in dit late werk amper herkenbaar. Omgekeerd begon de beeldcultuur van de twintigste eeuw massaal de vruchten van de Weense methode over te nemen. Informatie overdragen via een abstracte grafische figuur is gemeengoed geworden: infographics, pictogrammen en emoticons. In bijna elk overzicht van grafisch werk van de twintigste eeuw wordt wel verband gelegd met de vroege isotypen.

Nederland is nog heel lang 'vormtrouw' gebleven, dankzij het werk van Gerd Arntz. Tot 1967 werden isotypen gebruikt in het statistisch jaarboek, het vlaggenschip van het CBS. Interessant was verder de ontwikkeling in de Verenigde Staten. De VS hadden in de jaren dertig 120.000 Duitse en Oostenrijkse intellectuelen opgenomen, die voor de nazi's op de vlucht waren. Ze hadden een enorme invloed op wetenschapsbeoefening, op de literatuur en op de vormgeving in Amerika. Dat Amerika na 1945 een halve eeuw tegemoet ging van volkomen culturele en technologische dominantie, is voor een flink deel te danken aan de 'Exil', de ballingschap van Duitstaligen. Sommigen van hen, zoals Thomas Mann, keerden in de jaren vijftig terug, toen het politieke klimaat in de Verenigde Staten verharde. Anderen pasten zich aan en wisselden hun Europese jas in voor een echte Amerikaanse. Dat gold bijvoorbeeld voor Paul Lazarsfeld. Dat was een briljante, linkse student van Otto Neurath in zijn Weense tijd. Hij verrichtte baanbrekend onderzoek naar de emancipatie van werklozen en vrouwen. In de Verenigde Staten was hij nog even briljant, maar hij wisselde van kamp. Hij was gangmaker voor het moderne marktonderzoek, dat de vraag stelt hoe je zo veel mogelijk spullen kunt verkopen aan consumenten. Dat gebeurde ook met de 'pictographs', de Amerikaanse neef van de isotypen. Al tijdens de oorlog werd de traditie opgepikt door het zakenblad Fortune. In 1953 leverde Herbert Bayer, ook een Bauhausvluchteling, de World Geographical Atlas af. Dat boek is nog steeds een staaltje boekontwerpkunst van de eerste orde. Het wordt wel naast Neuraths' 'Modern Man in the Making' uit 1939 gezet als een hoogtepunt van de beeldstatistiek. Het werd verspreid als relatiegeschenk van een groot verpakkingsbedrijf. Zo gingen de isotypen horen tot wat de Amerikanen 'commercial art' noemen. Geen kunst, geen reclame, maar een eigen soort daar tussenin.

5. Isotype als vroege beeldcultuur en wegbereider van infographics, pictogrammen en emoticons

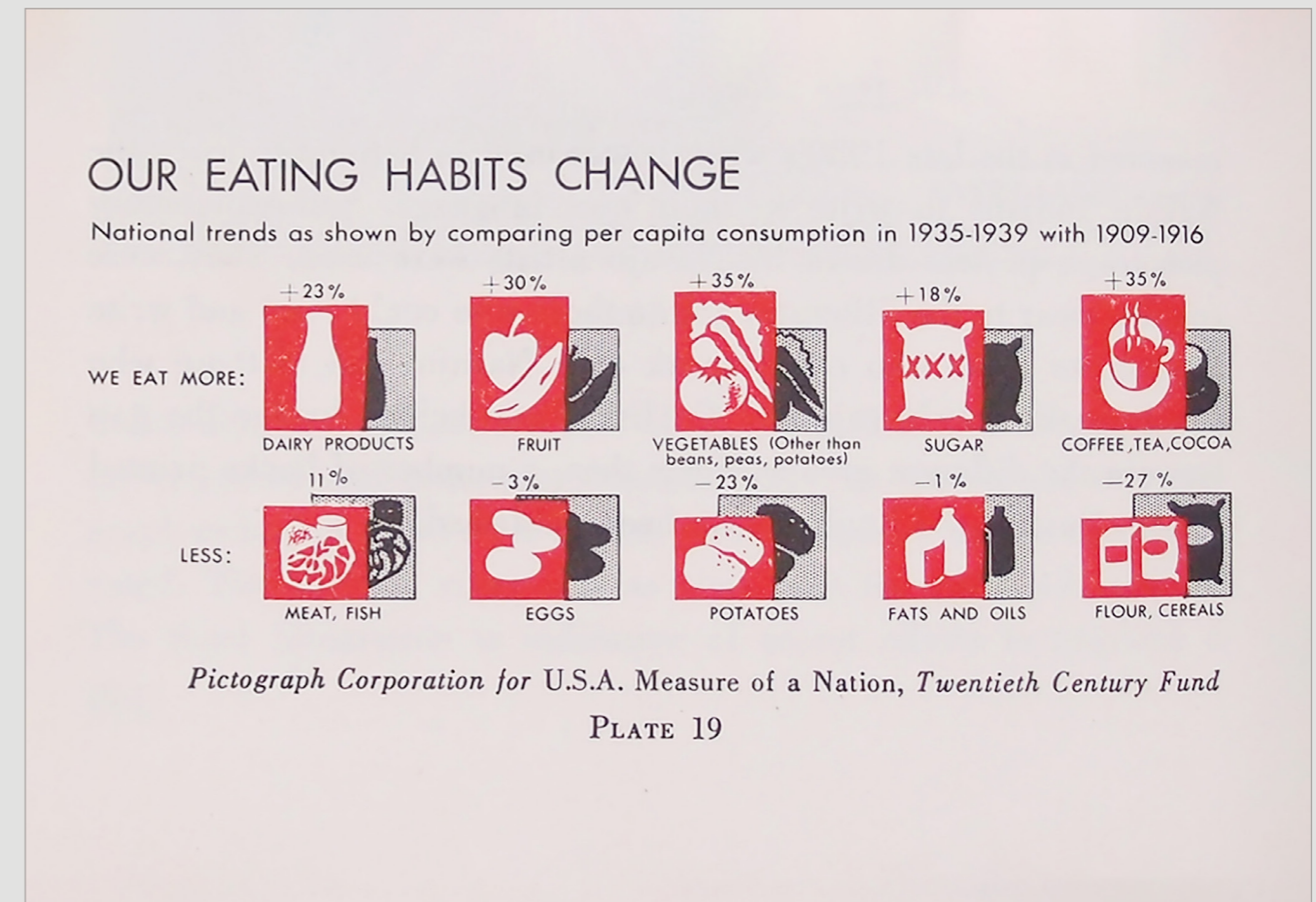

Zo loste het pioniersproject uit het Wenen van 1925 drie decennia later op in de 'mainstream' van de vormgeving.

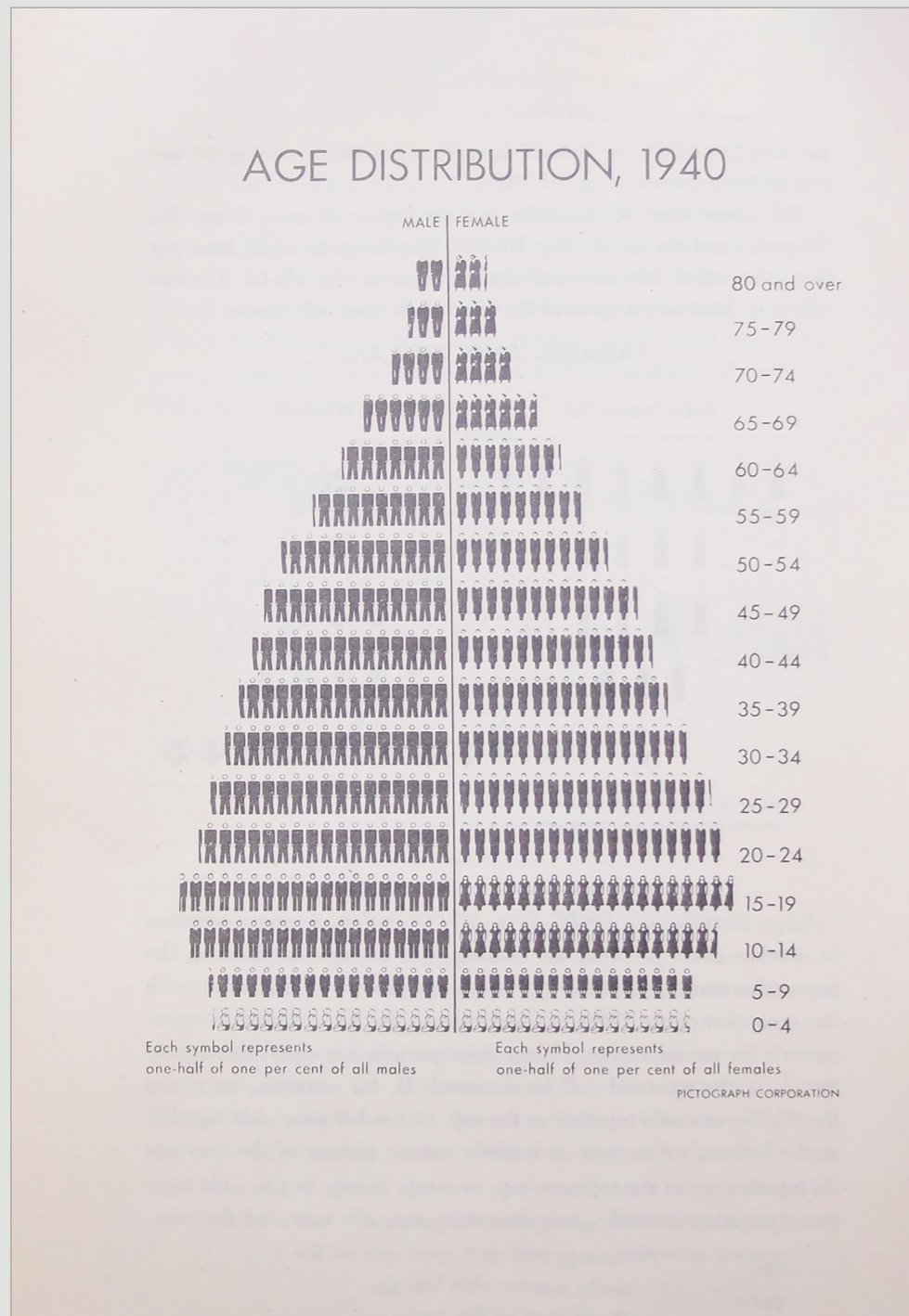
Franklin Roosevelt – misschien de modernste president die Amerika ooit heeft gehad, en nu weer volop inspiratiebron voor zijn verre opvolger Joe Biden - stierf in 1945. De vormgeving van de jaren vijftig zat vol echo's van zijn vernieuwingsdrang, al was het maar omdat hij kunstenaars en ontwerpers volop aan het werk zette. Een van die echo's is de World Geographical Atlas. Die atlas werd ontworpen door Herbert Bayer. Bayer was opgeleid op de beroemde Duitse Bauhaus academie en was in de jaren dertig naar Amerika gevlucht. De 120.000 Duitse ballingen in de Verenigde Staten gaven een enorme impuls aan wetenschap, design en cultuur in hun nieuwe land. De atlas verscheen als relatiegeschenk van de Container Corporation, een verpakkingbedrijf dat veel investeerde in onderwijs. De Bayer Atlas werd een voorbeeld voor talloze latere atlassen, inclusief de Nederlandse Bosatlas.

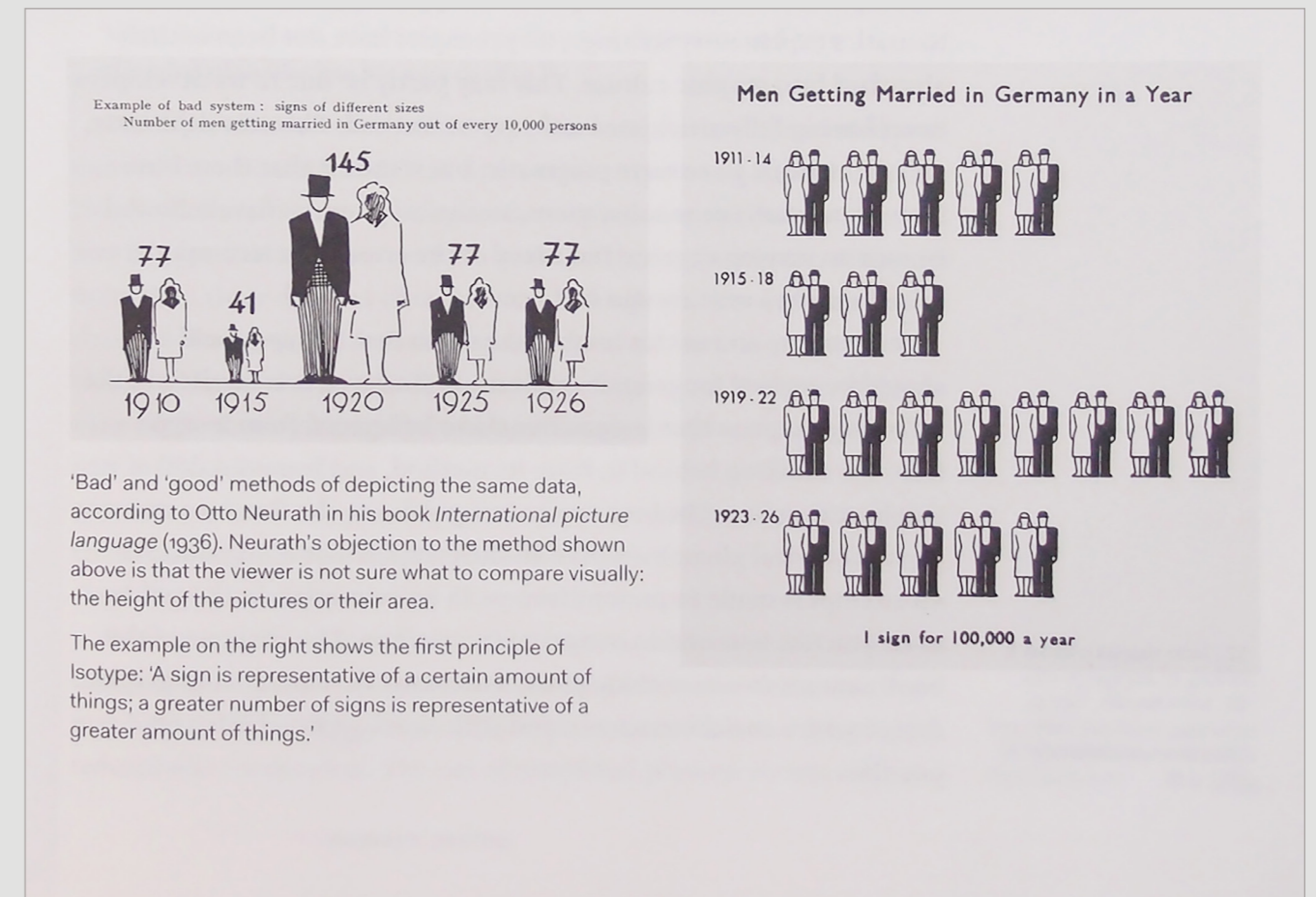
Boodschap over het dagelijks leven in de Verenigde Staten. De figuur is een aanwijzing: hoe lang kun je met je kleren doen? Denk aan drie broeken in twee jaar, drie hoeden per vier jaar. Dat ging eigenlijk best hard. Zo slijtvast waren de kleren vroeger niet. Uit: Pictographs and Graphs

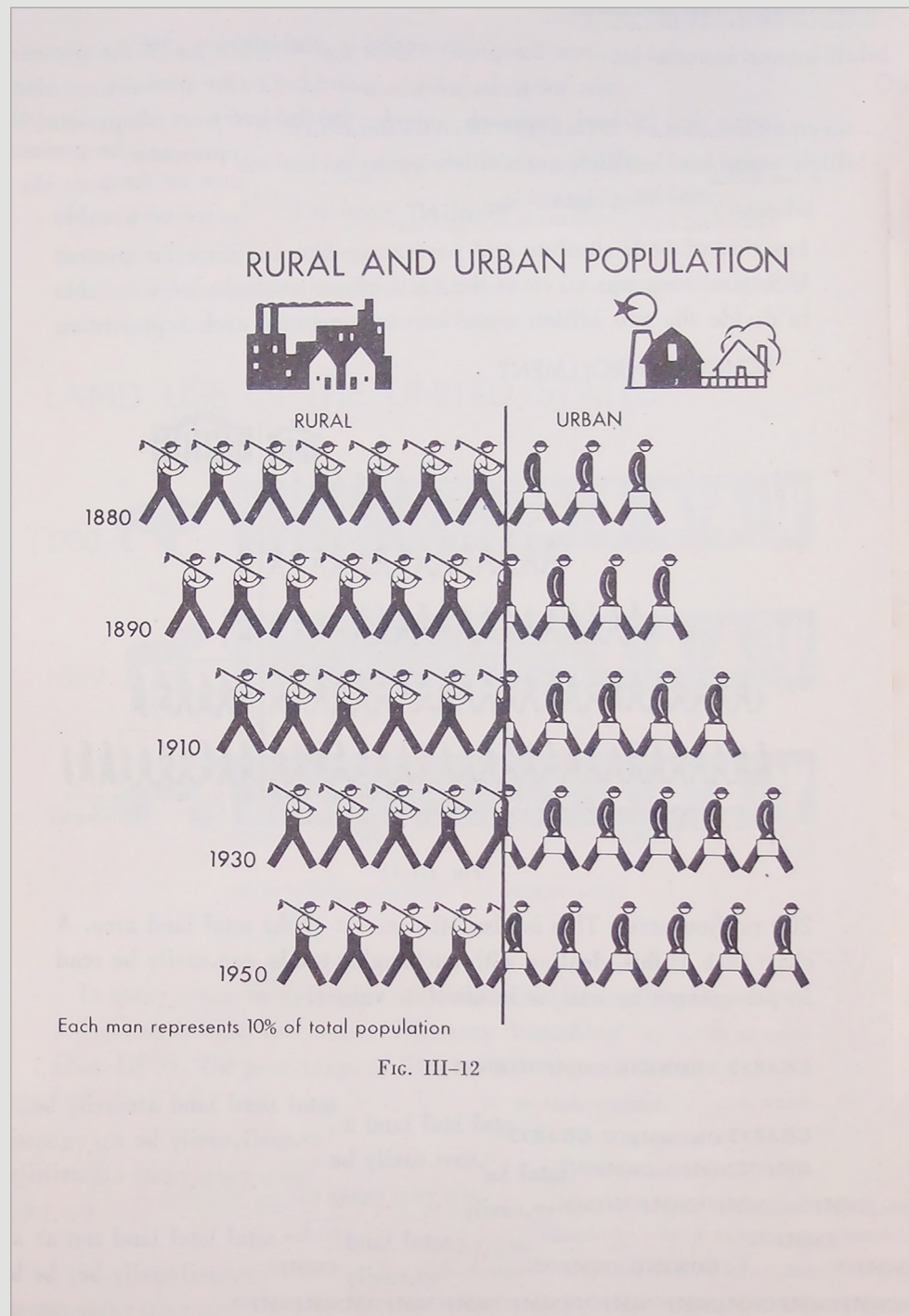
Boodschap over het dagelijks leven in de Verenigde Staten. Deze figuur is een echte telling: verandering van de voedingsgewoonten. Op de suiker na, is een spectaculaire daling van de inname van koolhydraten en een stijging van het groentenverbruik zichtbaar. Dat zou met de naoorlogse opkomst van 'fast food' weer anders worden. Uit: Pictographs and Graphs.

De bevolkingsopbouw in 1940. Een klassieke piramide: brede basis, smalle top. Met als grote uitzondering de kinderen. De jaren 30 waren de jaren van de Grote Depressie. Een kind krijgen bleek toen niet populair. Tegenwoordig zorgt de vergrijzing in een groot deel van de wereld voor een omgekeerde piramide: smalle basis, brede top.

Een groot aantal 'inhaalhuwelijken' na de Eerste Wereldoorlog. De figuur was bedoeld als technische instructie: links levert wel een mooi plaatje op, maar rechts draagt beter informatie over door met gelijke eenheden (isotypen) te werken.

In 1870 werkte de helft van de bevolking op het land. In 1940 was dat al minder dan 20%. Dat had te maken met de beroepenstructuur. De diensten waren de grote groeier. De mensen trekken achter het werk aan naar de stad. In 1880 woonde 30% van de Amerikanen in de stad, in 1950 al 60%. Uit: Pictographs and Graphs.

Aart van Bochove

Colofon

De publicatie maakt deel uit van de tentoonstelling in ACEC te Apeldoorn van 15 april t/m 9 mei 2021. Aanvullende informatie valt te vinden op www.acec.nl

Samenstelling tentoonstelling:

Aart van Bochove

Productie:

Blaauwberg en Stichting ACECgebouw

Uitvoering:

Aart van Bochove, Nicole Spaans, Jasper van der Graaf, Gerrit Steenbergen

Inrichting Tentoonstelling:

Camiel Andriessen

Grafische Vormgeving brochure: Wouter Klaaysen (Dive Creative)

Online: Max.nl